

I. Kant: Odgovor na vprašanje: Kaj je razsvetljenstvo?

Razsvetljenstvo je človekov izhod iz nedoletnosti, ki je je kriv sam. Nedoletnost je nezmožnost posluževati se svojega razuma brez vodstva po kom drugem. Krivda za to nedoletnost pa je lastna, če vzrok zanjo ne zadeva pomanjkanja razuma, temveč odločnosti in poguma, da bi se ga človek posluževal brez tujega vodstva. Sapere aude! Bodi pogumen, poslužuj se svojega lastnega razuma, je torej geslo razsvetljenstva.

Lenoba in strahopetnost sta vzroka, zaradi katerih ostaja velik del ljudi svoj živ dan najraje nedoleten tudi še potem, ko je narava te ljudi že zdavnaj oprostila tujega vodstva (naturaliter maiorennnes); in zaradi katerih je drugim tako lahko prisvojiti si varušstvo nad njimi. Biti nedoleten je prav udobno. Če imam knjigo, ki ima zame razum, dušebrižnika, ki ima zame vest, zdravnika, ki zame presoja dieto itn.: potem se mi vendar ni treba samemu truditi. Treba mi ni misliti, če le lahko plačam: zoprna opravila bodo že drugi opravili zame. In da gleda zdaleč največji del ljudi (med njimi ves lepi spol) na korak k polnoletnosti ne le kot na nekaj zelo težavnega, temveč tudi zelo nevarnega, zato že poskrbijo tisti varuhi, ki so najdobrotljiveje prevzeli nase skrbno nadzorstvo nad njimi. Potem ko so svojo domačo živad poneumili in skrbno preprečili, da se te mirne stvarce ja ne bi upale tvegati koraka zunaj hojce, v katero so jih vtaknili, jim nato še prikazujejo nevarnost, ki jim grozi, če bi poskusile hoditi same. Seveda pa nevarnost ni ravno tako velika, saj bi potem, ko bi nekajkrat padle, končno le shodile. A primer te vrste le preplaši in navadno odvrne od vseh nadaljnjih poskusov.

Za posameznika je potemtakem težko, da bi se sam izkopal iz nedoletnosti, ki mu je postala skoraj njegova natura. Celu priljubila se mu je in zaenkrat je res nesposoben poslužiti se lastnega razuma, ker mu pač nikoli niso dali prilike, da to poizkusi. Predpisi in obrazci, ta mehanska orodja umne rabe ali bolj zlorabe njegovih naravnih darov so nožni okovi za neprestano trajajočo nedoletnost. Tudi kdor bi jih odvrigel, bi kljub temu še najožji jarek le nesigurno preskočil, saj bi bil nevajen takega prostega gibanja. Od tod to, da je le malo takih, ki se jim je posrečilo, da so se z lastnim obdelovanjem duha izmotali iz svoje nedoletnosti in kljub vsemu trdno zakorakali. Da pa bi se kaka množica ljudi sama od sebe razsvetlila, je vsekakor bolj možno, da, to je skoraj neogibno, če ji je le puščena svoboda. Kajti tedaj se bo vselej našlo nekaj samostojno mislečih ljudi, da, celo med vzpostavljenimi varuhi te nevedne raje, ki bodo potem, ko so sami odvrgli jarem nedoletnosti, širili okrog sebe duha pametne ocene lastne vrednosti in poklicanosti vsakega človeka, da misli sam. Posebnost pa je pri tem taka: da se ljud, ki so ga poprej uklenili v jarem, nato sam prisiljuje ostati v njem, če so ga nekateri od njegovih skrbnikov, ki so sami vsakršnega razsvetljevanja nesposobni, k temu nahujskali. Tako kvarno je sejati predsodke, ker se le-ti na koncu maščujejo prav nad tistimi (ali njihovimi predhodniki), ki so bili njihovi povzročitelji. Zato utegne ljudstvo le počasi doseči razsvetljenstvo. Z revolucijo bi morda prišlo do odpada od osebne despotizma ter od dobička in gospostva željnega zatiranja, nikoli pa ne do resnične reforme načina mišljenja. Novi predsodki bi tako kot so oni prejšnji služili kot povodci za to veliko brezpravno množico.

Za razsvetljenstvo pa ni treba drugega kot svobode in to najbolj neškodljive od vsega, kar se lahko imenuje svoboda, namreč tole: uveljavitev vsestranske javne uporabe lastnega uma. Zdaj pa slišim z vseh strani klice: ne rezonirajte! Častnik pravi: »Ne rezonirajte, eksercirajte!« Finančni svetnik: »Ne rezonirajte, plačajte!« Duhovnik: »Ne rezonirajte, verujte!« (Samo en sam gospodar na svetu pravi: »Rezonirajte kolikor vas je volja in o čemer hočete, toda bodite poslušni!«) Vse povsod je tu omejitev svobode. Katera omejitev pa je razsvetljenstvu v oviro in katera to ni, temveč ji je le v pomoč? – Odgovarjam: javna uporaba lastnega uma mora biti vsekakor svobodna in samo ona lahko pripelje do razsvetljenosti med ljudmi. Njegova privatna uporaba je lahko pogosto tudi zelo omejena, ne da bi bil zato napredek v razsvetljevanju huje prizadet. Z javno uporabo lastnega uma razumem tisto, ki jo kdo kot učenjak izvaja pred celotnim svetom bralnega občinstva. Privatno rabo uma pa imenujem tisto, ki si jo sme dovoliti na določenem zaupanem mu javnem položaju ali kaki uradni službi. Je pa pri nekaterih poslih, ki potekajo v občem interesu, potreben neki določen

mehanizem, s pomočjo katerega se doseže, da morajo nekateri člani občestva ostati pasivni zato, da bi jih vlada ob umetno ustvarjeni enotnosti usmerila k javnim smotrom ali vsaj odvrnila od razdiralnega delovanja proti njim. Tu pa seveda ni dovoljeno rezonirati, tu je treba ubogati. Kolikor pa ta del stroja šteje za člen celega občestva ali celo za člen celega svetovljanskega občestva, torej v vlogi učenjaka, ki se s spisi prav v smislu razuma obrača na občinstvo, toliko pa lahko vsekakor rezonira brez škode za opravila, za katera je bil kot delno pasiven člen postavljen. Tako bi bilo zelo kvarno, če bi kak častnik, ki je od predstojnikov dobil povelje, menil, da mora v službi o smotnosti ali koristnosti tega povelja glasno modrijaniti. Ubogati mora. Upravičeno pa mu ni mogoče braniti, da ne bi, kot učenjak, k napakam, ki se delajo v vojaški službi, dal svojih pripomb ter jih svojemu občinstvu predložil v presojo. Državljan si ne sme dovoliti, da ne bi plačal naloženih mu dajatev. Da, pregnana graja takih nalogov, ki jih mora poravnati, se lahko kot škandal (ki bi utegnil zbuditi splošno uporabnost) tudi kaznuje. A tudi on ne ravna v nasprotju s svojo civilno dolžnostjo, če kot učenjak javno izrazi svoje pomisleke o neustreznosti ali tudi neupravičenosti tovrstnih predpisov.

Prav tako je tudi duhovnik obvezan, da predava svojim šolarjem in svoji srenji katekizem po simbolu cerkve, kateri služi, saj je bil pod temi pogoji sprejet. Toda kot učenjak ima vso prostost, da, poklic mu je celo, da svoji publiki posreduje svoje skrbno pretehtane in dobronamerne misli glede zgrešenega v tistem simbolu in glede boljše ureditve verske in cerkvene organizacije. Tudi na tem ni ničesar, kar bi moglo vesti biti v očitek. Kajti kar po svojem poklicu kot služabnik cerkve uči, tega ne prikazuje kot nekaj, za kar ima proste roke učiti po svojem najboljšem prepričanju, temveč kot nekaj, za kar je postavljen, da uči po predpisih in v imenu nekoga drugega. Rekel bo: »Naša cerkev uči to ali ono in to so dokazani razlogi, ki se jih poslužuje.« Potem pa svoji srenji navaja vso praktično korist iz postavk, ki bi jih sam ne podpisal povsem prepričan, za katere pa pristane na obvezna predavanja, ker le ni povsem nemogoče, da se v njih ne skriva resnica, vsekakor pa ni v njih ničesar takega, kar bi nasprotovalo notranjemu verovanju. Ker če bi se zdelo, da vsebujejo kaj takega, bi svoje službe po vesti ne mogel opravljati. Moral bi jo odpovedati. Raba lastnega uma, kot jo izvaja nameščeni učitelj pred svojimi poslušalci, je zgolj privatna raba, kajti tu gre samo za pohišni, pa če še tako velik zbor. In glede na to ni svoboden in tak niti ne sme biti, saj opravlja tuje naročilo. Kot učenjak, ki govori prek svojih spisov občinstvu v pravem pomenu, tj. svetu, torej kot duhovnik ob javni rabi svojega uma pa uživa, nasprotno, neomejeno svobodo rabe svojega uma in govora v lastnem imenu. Kajti da bi morali varuhi ljudstva (v duhovnih zadevah) biti sami spet nedoletni, je nekaj povsem nesmiselnega, nekaj, kar bi pomenilo ovekovečevati nesmisel.

Vendar, ali ne bi morda določena družba duhovnikov, denimo, cerkveni zbor ali častitljiva classis (kakor sebe imenujejo med Holandci), bila upravičena medsebojno se zavezati za kak določen, nespremenljiv simbol in tako prevzeti trajno nadvaruštvo nad vsakterim njenih članov in preko njih nad vsem ljudstvom, in to za vse večne čase? Pravim: to je povsem nemogoče. Tak kontrakt, ki bi sklenil za večne čase onemogočiti vsakršnje razsvetljevanje človeškega rodu, je ničevost ničevosti, pa če bi ga sklepala najvišja oblast preko državnih zborov in najbolj svečanih mirovnih pogodb. Nobeno obdobje se ne more zediniti in se zarotiti, da bo naslednje spravilo v stanje, v katerem mu mora postati nemogoče, da bi svoja (predvsem ta, zelo ga prizadevajoča) spoznanja razširilo, očistilo zmot ter sploh napredovalo v razsvetljenstvu. Bil bi to zločin proti človeški naravi, katere izvirni namen je prav ta napredek. Nasledniki so torej povsem upravičeni, da zavrnejo določila, ki so jim bila tako neopravičljivo odvzeta. Poskusni kamen za vse tisto, o čemer se da kot o ljudstvu naloženemu zakonu sklepati, je zapopaden v vprašanju: ali bi si moglo ljudstvo samo naložiti tak zakon? Bilo bi to po vsej priliki tako rekoč v pričakovanju nečesa boljšega za krajši čas mogoče, toliko da bi se uvedla neka posebna ureditev, po kateri bi se vsakemu državljanu, zlasti še duhovniku prepustilo, da v vlogi učenjaka svobodno in javno, tj. preko svojih spisov poda svoje pripombe k vsemu zgrešenemu v takratnih uredbah; medtem pa bi uvedena ureditev trajala še kar naprej, dokler sprevid o kakovosti teh stvari javno ne bi že tako daleč napredoval in se obnesel, da bi se dalo z združenjem njenih glasov (čeprav ne vseh) predati prestolu predlog za zaščito vseh tistih občestev, ki bi se bila, recimo, po njihovih pojmihi na boljšem sprevidu zedinila za

spremenjene verske usmeritve, to pa tako, da ne bi hkrati zavračala tistih, ki bi hotela, da ostanejo stvari po starem. Toda zediniti se o neki, četudi samo za dobo enega človeškega življenja trajajoči in za nikogar javno dvomu podvrženi verski ustavi in tako rekoč zničiti in ojaloviti časovni, napredku v izboljšavi človeštva določen odsek, ter s tem pač tudi prizadeti potomstvo, to pa kratko malo ni dovoljeno. Za svojo osebo – a tudi samo za krajši čas – lahko človek odloži razsvetljevanje v tistem, o čemer bi se moral poučiti. Odpovedati se temu, bodisi za svojo osebo ali, še bolj, za potomstvo, to pa se pravi kršiti in teptati svete človečanske pravice. Česar pa ljudstvo ne sme skleniti zase, to je še manj dovoljeno monarhu skleniti zanj. Kajti njegov zakonodajni ugled sloni prav na tem, da v svoji volji združuje voljo vsega ljudstva. Sicer pa, če gleda zgolj na to, da se vse resnično ali domnevno izboljšanje ljudstva sklada s civilno ureditvijo, tedaj lahko sploh dopusti, da se podložniki ravna po svoje, kakor se jim zdi za njihov dušni blagor najprimerneje. Vse to se ga ne tiče, pač pa mora preprečevati, da bi drug drugega nasilno ne zavirali, ko po svojih močeh uresničujejo in pospešujejo ta blagor. Le škodo dela ugledu svojega veličanstva, če se v to delo vmešava, če blagovoli podvreči spise, s katerimi bi si podložniki hoteli razčistiti svoje vpoglede, svojemu vladnemu nadzoru, pa bodisi da to stori po lastnem najvišjem sprevidu in se s tem izpostavi očitku: Caesar non est supra grammaticos,² bodisi, in še bolj, če svojo najvišjo oblast tako poniža, da jo v svoji državi uporabi v podporo duhovnega despotizma nekaterih tiranov zoper druge svoje podložnike.

No, in če se zdaj zastavi vprašanje: ali živimo danes ta dan v nekem razsvetljenem obdobju? tedaj se odgovor glasi ne, pač pa v obdobju razsvetljenstva. Da bi bili ljudje, kot zdaj stvari stoje, mišljeno v celoti, že sposobni ali vsaj uporabni za to, da bi se v verskih zadevah dobro in z gotovostjo posluževali lastnega razuma, brez tuje pomoči, od tega smo še daleč. Da pa se to področje njihovim svobodnim prizadevanjem v tej smeri zdaj le odpira in da se ovire občega razsvetljenstva ali izhoda iz njihove samozagrešene nedoletnosti počasi manjšajo, o tem imamo vendar očitne znake. V tem pogledu je ta era čas razsvetljenstva, stoletja Friderika.

Knez, kateremu se ne zdi pod častjo izjaviti, da smatra za dolžnost v verskih zadevah ljudem ničesar ne predpisovati, temveč jim v tem pogledu pustiti vso svobodo; ki torej zase odklanja celo ošabno ime tolerantnosti: ta knez je sam razsvetljen in zasluži, da ga hvaležni sedanji in prihodnji svet slavi kot prvega, ki je, vsaj s strani vlade, človeški rod iztrgal nedoletnosti in vsakomur prepustil, da se glede vsega, kar se tiče zadev vesti, poslužuje lastnega uma. Pod njim smejo častitljivi duhovniki v vlogi učenjakov brez škode za službeno dolžnost prosto in odprto predložiti svetu v presojo sodbe ali sprevide, ki sem ter tja odstopajo od privzetega simbola. Še bolj vsakdo drug, ki ga ne veže službena dolžnost. Ta duh svobode se širi tudi zunaj, celo tam, kjer se mora boriti z zunanjimi ovirami kake vlade, ki samo sebe napačno razume. Saj se pred njo vendarle svita neki svetel primer, da zaradi svobode ni treba imeti prav nobene skrbi za javni mir in za enotnost občestva. Ljudje se počasi sami izkopavajo iz surovosti, če se le namerno ne umetniči, da bi se jih v njej umetno zadržalo.

Glavno točko razsvetljenstva, izhoda ljudi iz njihove samozagrešene nedoletnosti, sem oprl na verske zadeve, saj naših gospodovalcev prav nič ne zanima, da bi glede na znanost in umetnost igrali skrbniško vlogo nad svojimi podložniki; razen tega je óna nedoletnost od vseh najbolj škodljiva in tudi najbolj onečašujoča od vseh. Toda miselnost nekega državnega poglavarja, ki prvo podpira, gre še dlje, ko uvideva, da je glede njegove zakonodaje brez nevarnosti, če svojim podložnikom dovoli javno rabo njihovega uma in to, da svoje misli k njeni izboljšani priredbi, pa celo prosto dušno kritiko k že dani, javno predložijo svetu, o čemer imajo svetel primer, zaradi katerega ni monarha, ki bi prednjačil pred tistim, ki ga častimo mi.

A tudi le samo tisti, ki se, sam razsvetljen, ne boji senc, pa ima hkrati številno, zelo disciplinirano vojsko za poroka javnega miru, lahko izreče to, česar kaka republika ne sme tvegati: rezonirajte, kolikor vas je volja in o čemer hočete, toda bodite poslušni! Pa se tu pojavi čuden, nepričakovan potek človeških stvari, da je, tako kakor tudi sicer, če gledamo v velikem nanj, tudi tu vse paradokсно. Večja mera državljanske svobode se zdi svobodi ljudskega duha v prid, a ji vendar postavlja nepremostljive pregrade. Za stopinjo manjša od one pa preskrbi temu prostor, da se razširi v vseh svojih zmožnostih. Če je natura tedaj pod to trdo ovojnico razvila klico, za katero najnežneje

skrbi, namreč nagnjenje in poklic k svobodnemu mišljenju, tedaj ta zlagoma vpliva nazaj na miselnost ljudstva, (po čemer postaja le-to vse bolj in bolj sposobno svobodno delovati) in končno celo na načela vlade, ki ji začne kar sami prijati, da lahko s človekom, ki poslej ni več samo stroj, ravna njegovemu dostojanstvu primerno.

Königsberg v Prusiji, 30. septemb. 1784